

Boek van de maand

Geen tijd voor de eeuwigheid

J. Wesseling

Ooit volgde ik een natuurwetenschappelijke opleiding. De hele week zat je 's morgens in de collegebanken. Alle middagen werden besteed aan practicum. Je boog je over een microscoop. Of je stond in een laboratorium eindeloos scheikundige proefjes te doen. Honderden, zo niet duizenden andere studenten hadden voor je al dezelfde proeven verricht. De uitkomst was al lang bij de practicumassistent bekend. Lopendebandwerk.

Vaak be kroop mij een gevoel van vervreemding. Wat als onderzoek van de werkelijkheid gold, werd in de collegezaal of onder de microscoop zo abstract, zo kleinschalig, dat ik de verbinding met Gods wereld om mij heen leek kwijt te raken. Buiten scheen de zon en tjlpten de vogels, binnen stond je gebogen over molecuulstructuren, reactiemechanismen en plantencellen.

Voorliefde

Gelukkig kregen we ook wetenschapsfilosofie. Ook wetenschap bleek niet waardevrij te zijn. Achter een gebruikt model zaten altijd veronderstellingen of verborgen motieven. Als treffende illustratie gold de docent die zijn onderzoek 'maatschappelijk relevant' achtte, maar bij doorvragen toegaf ook gewoon zijn brood te moeten verdienen.

Sinds die tijd heb ik een speciale voorliefde gehouden voor het snijvlak tussen wetenschap en levensbeschouwing. Geboeid las ik daarom indertijd in het ND de columns van Ad Vlot, ingenieur in de luchtvaart- en ruimtevaarttechniek én christen. Op 15 mei 2001 benoemd tot hoogleraar, maar op 18 april 2002, na een ziekte van slechts enkele maanden, opgenomen in de hemelse heerlijkheid. Zijn vroegtijdig overlijden was schokkend en diep verdrietig, ook al kende je hem niet persoonlijk. Zijn werk was veelbelovend.

Op verzoek van Ad Vlot heeft E. Schuurman een onafgewerkt manuscript uitgegeven, met de sprekende titel: TIJD VOOR DE EEUWIGHEID. 'Techniek staat voor iets', meldt de ondertitel. Het boekje bevat artikelen, essays, lezingen en boekbesprekingen. Achttien hoofdstukjes in totaal. Ad Vlot bezat de gave het complexe helder te verwoorden. Bovendien weet hij op onnavolgbare wijze een brug te slaan tussen technische wetenschappen en levensbeschouwing.

Klok

De eerste vraag die Vlot aan de orde stelt, is: wat was de meest invloedrijke uitvinding van de afgelopen eeuw? De antwoorden variëren van de transistor (waaruit de micro-elektronica en de informatietechnologie is voortgekomen) via het laserlicht (gebruikt bij het vervaardigen van micro-elektronica, het lezen van streepjescodes en cd's) tot het mobieltje: binnen een paar jaar onmisbaar, zelfs voor de middelbare scholier. Het meest invloedrijk is de verborgen techniek: de aanwezigheid valt niet eens meer op. Het wordt een bijna onmerkbaar verlengstuk van jezelf.

Volgende vraag: wat was de meest invloedrijke uitvinding van het afgelopen millennium? Antwoord: de klok. Meer nog dan de stoommachine heeft de klok de weg geplaveid voor onze moderne westerse, geïndustrialiseerde samenleving. Uitgevonden binnen de

kloostermuren om de gebedstijden te reguleren, maakte de klok het mogelijk de tijd in te delen, los van menselijke en natuurlijke gebeurtenissen.

Timen...

De wereld werd meetbaar; gebeurtenissen kon je gaan 'timen'. Het leven in het westen kwam onder het beslag van de klok, veel meer dan in oosterse culturen, waar het tijdsbesef vaak losser is. Wachten is daar geen tijdverspilling, maar een functie van het sociale leven. De abstracte klokrentijd is essentieel voor transport en productie. Het leidt tot arbeidsbesparende machines en het belang van productiviteit. Een ander tijdsbesef in ontwikkelingslanden staat die ontwikkeling gemakkelijk in de weg. Het westerse wereldbeeld van dynamiek, orde, efficiëntie en jachtigheid zit inmiddels diep bij ons ingebakken. De apparaten waardoor wij naar de wereld kijken (klok, spiegels, microscoop en telescoop, fotografie, televisie en internet), beïnvloeden diepgaand de westerse beleving en ook de spiritualiteit.

Geen tijd...

Hier wordt een van de hoofdlijnen van Vlot al zichtbaar. Techniek beïnvloedt je beleving van de werkelijkheid. De vraag daarbij is of ons christelijke wereldbeeld wel zo haaks staat op dat van de hedendaagse wetenschap. Nemen wij de tijd voor de eeuwigheid, voor kerk, familie, stille tijd, of zijn wij net zo druk? Waar is ons besef van tijd?

Vlot signaleert dat de abstracte klokrentijd leidt tot gevoelsarmoede. Vroeger was een beroep nog een roeping die van generatie op generatie werd overgedragen, maar nu is het een professionele functie, uitgedrukt in 'fte's'. Taal wordt abstract en oppervlakkig. Daardoor hebben we nog nauwelijks woorden voor wat echt mooi en belangrijk is in ons leven: schoonheid en spirituele en menselijke ervaring. De kloof tussen de christelijke boodschap en ons leven doordeweeks is diep geworden.

'De wereld die we zien is een virtuele schijnwerkelijkheid, waarin geen plaats of tijd is voor rust, contemplatie en overdenking. De eeuwigheid is er dan uit verdreven, omdat er gewoon geen tijd is voor de eeuwigheid.'

Paradoxaal eigenlijk: de uitvinding van de tijd heeft ertoe geleid dat wij ons geen tijd meer gunnen voor de eeuwigheid. Wie herkent dat niet? Te druk om te bidden, overvolle agenda's, gestrest en gejaagd leven, de zondag onder druk.... En wat misschien wel het ergste is: we hebben niet alleen geen tijd meer voor de eeuwigheid, we beleven ook zomaar niets meer van de Eeuwige. Rusteloos dolen we rond, als postmoderne mensen..., op zoek naar dingen die ons nog raken, discussies die ons nog wat zeggen en ervaringen die ons het gevoel geven dat God er echt wel is.

Ontwikkeling

Vlot slaagt erin de ontwikkeling van de techniek en de geschiedenis van het menselijk denken aan elkaar te verbinden. In den beginne was de wereld bar en boos. Techniek was in eerste instantie bittere noodzaak: de mens had haar nodig om te kunnen overleven, om zijn lichaam te verwarmen, te beschermen en te voeden. Daartoe maakte hij gereedschappen en bewerkte materialen. Techniek is essentieel om de bedreigende natuur te kunnen beheersen.

Toch is techniek meer. Zij is ook uitdrukking van de creativiteit en verbeelding van de mens en geeft een tastbare vorm aan zijn kennis, zijn streven en zijn waarden. Zo wordt techniek het aanwenden van fysische wetmatigheden, om met behulp van gereedschappen menselijke doeleinden te bereiken en de mogelijkheden van de mens te vergroten. Ze is nauw verbonden

met de geschiedenis: naast technische factoren geven ook sociale, esthetische en economische factoren richting.

Dit proces loopt uit op de technisch-wetenschappelijke maatschappij van de twintigste eeuw. In de tweede helft daarvan kenmerkt de ontwikkeling zich door militarisering en informatisering. Het afwerpen van de eerste atoombom was het resultaat van een gigantisch samenwerkingsproject tussen leger, universiteiten en laboratoria. De Koude Oorlog levert een sterke impuls voor de ruimtevaart. In het zog van de ruimtevaart ontketenen transistor en computer een derde industriële revolutie. Productie wordt verregaand geautomatiseerd, vrije tijd neemt toe, robots doen hun intrede in fabrieken, communicatie- en informatiesystemen komen beschikbaar, nieuwe technieken vullen de vrije tijd. De aarde wordt klein en culturele verschillen overbrugbaar. De consumptiemaatschappij ontstaat.

Dramatisch

Techniek ontwikkelt een groeidynamiek in zichzelf. Het is geen middel meer, maar doel. Het vooruitgangsgeloof wordt al sterker. Technische vooruitgang lijkt onvermijdelijk. Vanaf 1950 beginnen de dramatische gevolgen duidelijk te worden.

Buiten het paradijs gaat meestal de wet van behoud van ellende op. De tijd die we met de auto besparen, weegt absoluut niet op tegen de arbeidstijd die we moeten investeren om hem te bekostigen. De magnetron is handig als je haast hebt, maar veroorzaakt ook haast. De haard van vroeger bond samen, maar de centrale verwarming geeft ieder op z'n eigen kamertje het zijne. Die kostprijs vergeten we vaak of wentelen we af.

Vlot signaleert diverse gevaren. Een psychologisch gevaar: de stress en werkdruk is groot, velen gaan er onderdoor en vervreemding slaat toe. Ook doet zich een sociale problematiek voor. In onze samenleving grijpen de vervlakking van onze cultuur, het materialisme, de verstedelijking, de individualisering, de vereenzaming, de verkeersopstoppen en de criminaliteit om zich heen. Tenslotte zijn er de risico's, zoals milieuproblemen, energie en grondstoffenschaarste enz. Per jaar sterven duizenden planten- en diersoorten uit, regenwouden verdwijnen, zure regen valt, de ozonlaag verdunt, de bodem erodeert.

Grensverleggende technieken als genenmanipulatie en reageerbuisbevruchting vragen om bezinning. Toenemende medische mogelijkheden dwingen tot ethische en financiële keuzes in de gezondheidszorg. Hongersnoden, gewapende conflicten en vluchtelingenstromen zijn aan de orde van de dag. Je hoeft geen zwartkijker te zijn om te signaleren dat onze maatschappij op grenzen stuit en vastloopt.

Techniek als verlosser

Maar de trein van de ontwikkeling rijdt door, voortgestuwd door het geloof in de heilzame werking van economische groei. Rampen, veroorzaakt door de techniek, worden met meer geavanceerde techniek bestreden. Daarbij is sprake van een materialistische, geseculariseerde heilsverwachting. Maar zonder geestelijke diepgang en eenheid wordt techniek gewelddadig en oppervlakkig. Verzakelijking, vercommercialisering en professionalisering maken zich meester van onze samenleving. 'Efficiency' is een toverwoord. Onderwijs, boerderijen en ziekenhuizen zijn in haar greep. Zij gaat kerken niet voorbij.

De drijfkracht erachter is het technicisme, dat is de drang naar macht en de wil om alles naar onze hand te zetten. Als voorbeeld wijst Vlot op de ruimtevaart en de uitspraak van Wubbo Ockels: 'Een hogere positie geeft meer perspectief en dat perspectief geeft de mogelijkheid meer macht te krijgen. De toren van Babel had als doel de mensen, die allemaal één taal spraken, de hemel te laten bereiken.'

Maar dit vooruitgangsgeloof heeft een intense spanning met de natuur opgeroepen. Nu koeien zijn verworpen tot melkfabrieken op vier poten met streepjescodes, verlangt de mens weer naar de ongerepte natuur. Moderne techniek verheft de mens, maar maakt hem ook klein. De ruimtevaart was een vervulling van een eeuwenoude droom, maar tegelijk ook een nachtmerrie. De mens die bezig leek te zijn aan de verovering van het universum en de bestorming van de hemel, bleek verloren te zijn in een hoekje van het onmetelijke heelal.

Uit-een-rukken

Wat de wetenschap niet kan observeren en waar de techniek niet aan kan sleutelen, bestaat voor veel mensen gewoonweg niet. Tekenend daarvoor is de Russische kosmonaut die bij een ruimtewandeling uitroept: "God is hier niet!" Langzaam maar zeker is de reële God van Abraham, Isaäk en Jakob uit ons alledaagse leven en denken verwijderd.

In plaats van de godsdienst functioneert de wetenschap als openbaring, de techniek als verlosser en de kapitalistische economie als richtsnoer voor onze samenleving.

De relatie tussen de mens en zijn leefwereld is gebroken. K. Schilder beschreef al het proces van ontbinding door de zonde. De menselijke geest begon te ontbinden. Dat wil zeggen: te abstraheren, het geheel uiteen-te-rukken. Het leven spat uit elkaar. Godsdienst, wetenschap, kerk, politiek en samenleving komen los van elkaar te staan. Vakken op school kunnen als losse scherven worden ervaren. Wiskunde, talen, scheikunde, muziek, biologie staan op zichzelf.

Het is niet waar dat techniek voor niets staat. Techniek staat voor een bepaalde mentaliteit.

Maar technologie blijft aan de buitenkant en is absoluut geen garantie voor geestelijke diepgang. PowerPoint maakt de inhoud van een presentatie echt niet beter. ICT is een prachtig hulpmiddel, maar weegt niet op tegen de persoonlijke aandacht van de juf of de meester.

Welk doel?

In Gods schepping lagen ongekende mogelijkheden besloten. De mens leerde in de loop van de tijd materialen te benutten. Duizelingwekkende energiestromen wist hij aan te spreken. Complexe organisatiestructuren wist hij te ontwikkelen. Maar met welk doel voor ogen, nu we voldoende welvaart bezitten om tevreden te zijn?

Gods rijk draait niet om beheersing en om het materiële, maar het staat in het teken van de Geest, van shalom en sabbat, van harmonie met God, de naaste en de natuur. Wij mogen voorzichtig omgaan met de dingen die we in bruikleen hebben gekregen. Vaak door kleinschalig, persoonlijk handelen van binnenuit.

Als voorbeeld wijst Vlot op de Amish in Amerika. Vanuit hun doperse oorsprong willen zij zich zonder concessies losmaken van de zondige wereld. Elke technische ontwikkeling wordt getoetst aan centrale waarden van de Amishcultuur. Bewust kiezen zij voor paard en wagen, omdat de auto een extreem symbool is van waarden die zij verwerpen, zoals individualisme, ongebondenheid, sociale ongelijkheid, hedonisme en opschepperij. Met hun traditionele leefwijze, zonder auto's, telefoon, tv of elektriciteit, dwingen zij ons tot nadenken over hun nadruk op de diepste bronnen van menselijke voldoening: het gezin, de gemeenschap, het besef ergens bij te horen en godsdienstige overtuigingen.

Liefde

Vlot voert een pleidooi voor liefde als de draaggolf van onze relatie met God, de naaste en de natuur. De eerste vraag die Hij ons stelt is: 'Hebt gij Mij lief?' Juist die liefdevolle, betrokken vorm van kennis is afwezig in de huidige cultuur. Onze cultuur kenmerkt zich door de

technische geesteshouding om dingen niet in hun waarde te laten, maar naar onze hand te zetten en op afstand te sturen.

Als liefde niet de grondslag is van de cultuur, maar onverschilligheid de kop opsteekt, dan leidt dat tot excessen zoals de dood van Meindert Tjoelker en andere slachtoffers van zinloos geweld. Afstandelijkheid is ook inherent aan moderne technieken, zoals internet en tv. Ze creëren een afstompende schijnwereld met vluchtige brokken amusement en informatie. Mensen verworden tot nummers en het werk wordt steeds jachtiger en harder. In die cultuur zal de liefde verkillen en voeren kerken een geestelijke strijd.

Keuzes

We kunnen, zegt Vlot, ons niet meer permitteren over God te zwijgen. Spreken over Hem is prioriteit nr. 1. Anders vallen er slachtoffers, die stuklopen op de muren van ons stilzwijgen. Kerken zullen de wijsheid moeten vinden om rust en stabiliteit te paren aan beweging, verandering en reformatie. In onze hyperdynamische tijd met z'n gebrek aan eensgezindheid is dat geen eenvoudige opgave. Oppervlakkigheid en de vluchtige waan van de dag winnen het doorgaans vaak van grondige bezinning en aanhoudend gebed.

Maar de kerk heeft, als het goed is, de tijd en denkt in het perspectief van de eeuwigheid. Waar liggen onze grenzen en hoe staan wij als christenen haaks op onze tijd? Voorop staat dat we wakker moeten zijn om de tijdgeest te onderkennen. Dat is geen populaire boodschap. Want over termen als 'antithese', 'vreemdelingschap' en 'cultuur- en natuurmandaat' hoor je niemand meer.

Bij onze postmoderne tijd past geen brede, christelijke cultuurvisie, maar alleen losse antwoorden op individuele problemen. Maar keuzes over Schiphol en vliegvakanties, tv-programma's, kloneren, reageerbuisbevruchting, internet, gsm, housemuziek, 24-uurseconomie en genetisch gemanipuleerd voedsel kunnen niet geïsoleerd beantwoord worden. Of je wel of niet voor een gsm kiest, hangt van een bredere visie af.

Technische producten geven aan wat we belangrijk vinden. Zo is Schiphol een symbool en testcase voor hoe we verder willen met onze technische en economische groei. Moet het steeds verder, steeds groter, steeds meer, of ligt er ergens een grens en moet het gewoon anders?

Ideaal

Het is hoog tijd voor nieuwe, andere idealen. Zijn ideaal is een kwalitatief hoogstaande techniek die recht doet aan de natuur, de lokale omgeving en de werkelijke behoeften van de mens, met als diepere 'grondslag' liefde, betrokkenheid en gerichtheid op de hemel. Maar dat lukt alleen maar met de blik omhoog.

In plaats van verder, sneller, hoger, zouden bijvoorbeeld natuurverwoesting en de schrijnende armoede op aarde ons voldoende stof voor idealen kunnen leveren. De miljarden investeringen in Schiphol hadden ook op een andere manier arbeidsplaatsen kunnen creëren. Het gaat erom, aldus Vlot, hoe we ontwikkeling en vooruitgang definiëren. In onze westerse wereld heerst een permanente spanning tussen de verticale, geestelijke dimensie van het bestaan (gericht op de zorg voor de natuur en de medemens, tot eer van God) en de horizontale, materialistische en mechanistische opvatting van de wereld, waarin het najagen van economische groei en technische vooruitgang centraal staan.

Aangrijpend...

Het boek van Vlot heeft mij aangegrepen. En het laat mij voorlopig ook niet los. Op een heel directe en aansprekende manier weet hij wetenschap en het leven van alledag aan elkaar te verbinden. De voorbeelden zijn zo herkenbaar, zo uit mijn leven gegrepen, zo onmiskenbaar een illustratie van wat hij wil overbrengen.

Lees de krant maar. Tijdens het schrijven van deze recensie meldt een willekeurige pagina (ND 15 april 2003 p. 4): waterkokers vertonen gebreken; SARS-besmetting in Europa; kleurencode bepaalt binnenkort urgentie in het ziekenhuis; ANWB verstrekt informatie via gsm; meer ruimte voor veiligheid juweliers; beperking snelheid op ringwegen; Artsen zonder Grenzen weer actief in Irak; ZOA houdt treinactie voor vluchtelingen; steeds meer apparaten veroveren de keuken.

En diezelfde dag vallen de folders van de Kijkshop in mijn brievenbus. En van de Praxis, Halfords, Megapool, Dixons. Volgestouwd met wasmachines, magnetrons, pc's, telefoons, sanitair, fotoapparatuur, huishoudartikelen en accessoires. Welke gelovige zal standhouden onder het doorlopende bombardement van prikkels, producten en informatie, dat langs allerlei kanalen onze huiskamer binnendendert, schrijft Vlot.

We zitten er tot over onze oren middenin!

...en alarmerend?

Maar... hebben we dat wel voldoende door? Ik wordt onrustig van zo'n boek. De waardering van Vlot voor wat de Schepper in zijn aarde gelegd heeft en mensen mogen uitvinden, maar ook zijn scherpe signalering van de achterliggende mentaliteit in een technologische cultuur, spreken aan. Bezielend is zijn verlangen om een technische ontwikkeling na te streven die gedragen wordt door liefde voor God en zijn schepping. Maar zijn boek alarmeert mij ook. Hoe zijn wij eigenlijk christen in deze technologische cultuur? Bezinnen wij ons diepgaand genoeg? Durven wij als 'vreemdelingen en bijwoners' ook 'nee' te zeggen? Of hollen we mee in 'mooier, beter, meer', wereldgelijkvormig als we kunnen zijn? Kritiekloos. Als kuddedieren. Zijn ook wij druk, begerig, materialistisch, zo verschrikkelijk bij de tijd, gehaast en gestrest, dat we eigenlijk nauwelijks of geen tijd hebben voor de eeuwigheid?

Bazuin

Het boekje beschouw ik als een stukje van Ad Vlots geestelijke nalatenschap. Wat hadden we nog veel van zijn gelovige denkkraft kunnen profiteren. Na het lezen van dit boekje welt bij mij een wens op. Geve de Schepper van onze aarde ons mensen die als wetenschapper en christendenker willen werken aan het ideaal van Ad Vlot. Gedragen door liefde voor God. En tot heil van de mensheid. Er is genoeg werk aan Gods 'winkel'.

Straks zal de bazuin klinken. Het definitieve alarmsignaal, dat tegelijk voor alle hemelburgers bevrijdend zal zijn. Onze kreunende aarde zal van de vergankelijkheid verlost worden. Er verschijnt een nieuwe wereldorde. Van boven. God stelt ons gerust. Maar laten wij onderweg niet nalaten goed te doen, met het oog op alle mensen.

N.a.v.: Prof. dr. ir. Ad Vlot, TIJD VOOR DE EEUWIGHEID. DE TECHNIEK STAAT VOOR IETS, Barneveld, De Vuurbaak, 2001, 164 pag., ISBN 9055602507. Prijs € 12,50.